

At være kvindelig hersker i Oldtidens Ægypten

Hatshepsut, Nefertiti og Tawosret

AF KIM RYHOLT

Fænomenet kvindelige regenter og herskere er forholdvist sjældent igennem verdenshistorien, og de pågældende kvinder har typisk været genstand for betydelig forskning og fascination. Oldtidens Ægypten er ingen undertagelse, hvilket nok vil være de fleste læsere bekendt, og netop her finder vi nogen af historiens ældste eksempler. Der er skrevet mangt og meget om disse kvinder andetsteds, ofte i biografisk form, hvor kilderne tillader det. Nærværende bidrag vil i stedet forsøge at beskrive den kontekst, der muliggjorde kvinders rolle som regenter, samt at se på de processer, der førte tre kvinder fra Det ny Rige til magten, og på deres skæbner.

Fig. 1. Dronning Ankhesenpepy, afbildet som *Isis lactans*, ammer sin mindreårige søn, kong Pepy d. II. Statuette, ægyptisk alabast, 23. årh. f. Kr. Brooklyn Museum, 39.119. Charles Edwin Wilbour Fund. Foto: Brooklyn Museum. Public Domain.

Jeg vil derfor begynde med at fremhæve en omstændighed, der som udgangspunkt må have spillet en fundamental rolle; nemlig det faktum, at ægyptiske kvinder blev betragtet som myndige individer på lige fod med mænd. De kunne således besidde ejendom og disponere over den, hvilket gav dem en særlig status i forhold til deres medsøstre i flere af de omkringliggende kulturer. Det står eksempelvis i skarp kontrast til den senere græske kultur, hvor kvinder ikke kunne agere selvstændigt, men udelukkende igennem en mandlig værge, så som en far eller en bror.

Den ældste kendte kvindelige regent finder vi allerede i arkaisk tid, ganske kort efter historiens begyndelse. Der er tale om en dronning ved navn Merneith, som levede i begyndelsen af det 30. årh. f.v.t., dvs. for næsten præcis 5000 år siden. Hun var mor til kong Dewen, og, eftersom hun fungerede som regent igennem en årrække, formodes det, at han var mindreårig ved sin tronbestigelse. Dewen regerede samlet i mere end 40 år og lod sin mor begrave blandt kongerne på gravpladsen Umm el-Qa'ab i Abydos. Et andet eksempel finder vi i Det gamle Rige, dvs. pyramidetiden, hvor dronning Ankhesenpepy d. II regerede på vegne af sin mindreårige søn Pepy d. II omkring 2275 f.v.t. (fig. 1). Ankhesenpepy blev begravet i en pyramide opført ved siden af hendes mand Pepy d. Is store gravanlæg.

Det er imidlertid ikke de kvinder, der blot fungerede som regenter, som her skal undersøges. Jeg vil i stedet fokusere på en gruppe kvinder, der gik et skridt videre og anlagde den traditionelle ægyptiske kongetitulatur og tiltog sig andre kongelige privilegier. De regerede således formelt som en slags kvindelige konger i den forstand, at de benyttede præcis de samme titler og regaler som de mandlige herskere. Det skal her bemærkes, at ægypterne ikke brugte titlen 'dronning' om de kvindelige herskere, sådan som vi gør i dag, ej heller hvis de tidligere havde været dronninger.¹ Da det danske begreb er ambivalent, idet det kan betegne både en konges hustru og en kvindelig monark, har jeg i stedet valgt at benytte det mere neutrale begreb 'hersker'.

Fig. 2. Hatshepsut afbildet som ægyptisk hersker. Billedet bedrager hvad angår hendes skæbne; statuens tilsyneladende velbevarede tilstand er nemlig resultatet af moderne restaurering. Tuthmosis d. III gav ordre til at fjerne ethvert minde om Hatshepsut og i dette tilfælde fik hun sin pande og sit ansigt slået i stykker, før hovedet blev hugget af og statuen blev begravet. The Metropolitan Museum of Art, 29.3.2. Rogers Fund, 1929. Foto: The Metropolitan Museum of Art. Public Domain.

Mere specifikt vil jeg se nærmere på tre kvinder fra Det ny Rige, da vi i deres tilfælde har en række interessante kilder til rådighed.² Det ny Rige begyndte ca. 1550 f.v.t., hvor det lykkedes kong Ahmose fra Theben at slå den sidste af de såkaldte Hyksos konger i den nordlige del af landet. Efter at have været delt i mere end 200 år, var Ægypten nu atter et samlet rige. I kølvandet på flere generationers konflikt og krigsførelse var der for første gang blevet opbygget en omfattende professionel hær i Ægypten. Denne hær blev nu sendt på ekspeditioner både i nord og syd, dvs. ind i Levanten og Nubien, hvor den viste sig bystater og landsbysamfund langt overlegen. Enorme områder blev underlagt Ægypten og de mange vasaller måtte betale fyrstelige tributter. Det ny Rige er således en imperietid, og de store ressourcer, kongerne havde til rådighed, danner grundlaget for et omfattende kildemateriale, akkurat som vi kender det fra Roms storhedstid.

Med denne korte indledning er det tid til at introducere de tre kvinder: Hatshepsut, Nefertiti og Tawosret.

Hatshepsut

Hatshepsut (fig. 2) blev født omk. 1500 f.v.t. Hun var datter til kong Tuthmosis d. I, der opnåede et stort renommé gennem sin udvidelse af det ægyptiske imperium. Hans søn og efterfølger af samme navn var Tuthmosis d. II. Han var Hatshepsuts halvbror, og hun blev valgt til hans primære dronning. De skulle dog ikke få meget tid sammen, da Tuthmosis døde efter blot at have regeret nogle få år. Udover den unge enkedronning Hatshepsut efterlod han sig to mindreårige børn; en datter ved navn Nofrure, som Hatshepsut var mor til, og en søn af samme navn, Tuthmosis d. III, hvis mor var en lavere-rangerende dronning.

Den mindreårige Tuthmosis d. III blev udråbt til konge straks efter sin fars død, men den reelle magt lå hos Hatshepsut, hans stedmor, der fungerede som landets regent på hans vegne. Om denne politiske realitet beretter bl.a. Ineni, der var ansvarlig for de kongelige byggeprojekter, herunder den første kongegrav i den nu så berømte Kongernes Dal.

Hans søn (dvs. Tuthmosis d. IIs søn, Tuthmosis d. III) overtog hans rolle som konge over De To Lande. Han (dvs. Tuthmosis d. III) herskede på tronen af den der havde avlet ham (dvs. hans far, Tuthmosis d. II), mens hans søster, gudestruen Hatshepsut, sørgede for landet, og De To Lande fulgte hendes planer (dvs. tjente hende).³

Hatshepsut fungerede som regent for den mindreårige konge igennem seks år. Herpå besluttede hun at lade sig officielt udråbe til hersker, side om side med Tuthmosis. Hun anlagde hele den ægyptiske kongetitulatur, dvs. de fem kongetitler og navne, der blev benyttet på den tid, og udadtil var der ingen forskel på de to herskeres status (fig. 7). I en direkte afspejling af det faktum, at hun reelt havde regeret i seks år, valgte hun at lade sin regeringstid begynde med år 7.⁴

Hatshepsut begyndte straks opførelsen af en kongegrav og et stort imponerende tempel for sin gravkult, der blev fuldendt i løbet af 15 år (fig. 3). Hun opførte også store monumenter for guden Amon, frem for alt i forbindelse med hans hovedtempel i Karnak. Disse omfatter bl.a. et smukt nyt allerhelligste (fig. 4), dvs. den bygning, hvori den levende gud tog bolig, typisk inde bagerst i templet, samt to par enorme obelisker (fig. 5).

Fig. 3. Hatshepsuts dødetempel i Deir el-Bahri på Thebens vestbred; templet ses i forgrunden og de thebanske bjerge i baggrunden. Foto: Caroline Reeves. Wellcome collection. Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Fig. 4. Allerhelligste for Amon i Karnaktemplet. Karnak Open Air Museum. Foto: Olaf Tausch. Wikimedia. Creative Commons Attribution 4.0 Unported.

En af de særlig interessante omstændigheder ved Hatshepsuts tronbestigelse er, at hun iværksatte en strategi for at legitimere det usædvanlige skridt at gøre sig selv til officiel medregent. Den gik frem for alt ud på at knytte hende til såvel hendes berømte far, Tuthmosis d. I, som guden Amon. Som et element i hendes propaganda forfattedes der bl.a. en fødselslegende, hvor Amon og Tuthmosis d. I smeltes sammen til én skikkelse. Det berettes, at Amon begærede Hatshepsuts mor og derfor forvandlede sig til hendes far. Dette gav Amon adgang til ægtesengen, hvor Hatshepsuts mor ikke blot fandt stor glæde i hans fremtoning og præstation, men også havde den lykke straks at blive gravid; således Hatshepsuts guddommelige undfangelse. Dette skal naturligvis ikke forstås sådan, at Amon blev betragtet som en bedrager, eller at episoden udgjorde et overgreb, hvilket jo er nærliggende med moderne øjne. Tværtom *er* Amon faktisk Hatshepsuts far, Tuthmosis d. I, under dette forløb.

Der skulle dog mere end et guddommeligt ophav til forklare, hvordan Hatshepsut endte som konge.

Hun fik derfor opført en række monumentale afbildninger og tekster, hvor Tuthmosis d. I og Amon direkte præsenterer hende som konge af Ægypten (fig. 5 og 6). Tuthmosis og Amon afbildes hver især siddende på en trone, mens de lægger deres hænder på Hatshepsut, hvilket udtrykker deres valg og støtte. Hatshepsut selv enten står eller knæler foran, mens hun ser ud imod et imaginært publikum. Der er dog en vigtig forskel i de to fremstillinger; Tuthmosis afbildes nemlig som dødeguden Osiris, dvs. som afdød, hvilket afspejler den virkelighed, da han døde omkring et årti før hendes tronbestigelse. En anden interessant detalje ved denne fremstilling er, at den ignorerer det faktum, at Tuthmosis d. I i første omgang blev efterfulgt af sin søn, den kort-regerende Tuthmosis d. II, som Hatshepsut jo endog havde været gift med. Han blev tilsyneladende anset for irrelevant i denne sammenhæng.

Ydermere er det bemærkelsesværdigt, at postulatet om Tuthmosis d. Is og Amons valg af Hatshepsut åbenbart ikke blev set som tilstrækkeligt i sig selv. Der

Fig. 5. Guden Amon udnævner Hatshepsut til Hersker. Scene på toppen af Hatshepsuts væltede obelisk i Karnak. Amons gudebillede blev hugget bort under Akhenaten, men er senere repareret. Foto: Hannah Pethen. Wikimedia. Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 Generic.

Fig. 6. Kong Tuthmosis d. I (til venstre) udnævner sin datter Hatshepsut til hersker foran hoffet (til højre) og giver iflg. hieroglyfskriften ordre om dødsstraf til alle, der måtte modsætte sig hendes styre. Hele denne tekst, samt afbildningen af Hatshepsut foran kongen, blev hugget bort under Tuthmosis d. III. Fra templet i Deir el-Bahari. Tegning: E. Naville, *The Temple of Deir el Bahari* (London, 1898), planche LXI.

Fig. 7. Hatshepsut (nederst til højre) og Tuthmosis d. III (øverst til venstre) er afbildet som jævnbyrdige herskere på knæ foran Amon og andre guder. Ritualsscener på Røde Kapel i Karnak. Foto: Kim Ryholt.

skulle skrappere midler i brug for at sikre opbakning og forhindre opposition. Således lader hun sin far udtale følgende i én af sine monumentale indskrifter:

Den, der vil hylde hende, skal leve. Den, der vil tale ondt og blasfemisk om hendes majestæt, skal dø!

Og en gang til, med lidt andre ord og lidt mere udførligt:

Hvad angår enhver person, som vil elske hende i sit hjerte og hylde hende hver dag, han skal stråle og trives overordentligt. Men hvad angår enhver person, som vil tale imod hendes majestæts navn, gud vil øjeblikkeligt beslutte hans død!

Der bliver ikke lagt fingre imellem her. Det er den berømte kong Tuthmosis d. Is og guden Amons ønske, at Hatshepsut skulle være landets officielle hersker, og den, der ikke vil anerkende dette, skal lide døden. Dette er en direkte trussel om dødsstraf for dem, der måtte udtrykke eller direkte udøve opposition. Det er naturligvis intet tilfælde, at begge de citerede passager fremhæver Hatshepsuts guddommelighed, 'hendes majestæt', netop når der er tale om dissidens.

Når det blev anset for nødvendigt at gribe til så drastiske midler, må det formodes, at der enten var en forventning om, at hendes tronbestigelse kunne føre til opposition i magtfulde kredse, eller at der allerede eksisterede kræfter, der ønskede andre forhold. Til sammenligning er der adskillige veldokumenterede eksempler fra ptolemæertidens Ægypten, der viser hvorledes eliten kunne modarbejde kvindelige herskere med blodige borgerkrige til følge. Der er altså god grund til at antage, at den fremsatte trussel imod opposition i forhold til Hatshepsuts styre blev taget særdeles alvorligt.

Hatshepsuts unge medregent og stedsøn Tuthmosis d. III nævnes ikke direkte i forbindelse med de førromtalte tekster og afbildninger, men der er intet, der tyder på, at hun på noget tidspunkt forsøgte at frastøde ham. Tværtom optræder han på de fleste af hendes monumenter, hvor de oftest afbildes som jævnbyrdige konger. Dette ses f.eks. i forbindelse med det førromtalte allerhelligste (fig. 7). Deres fælles regeringstid kom til at vare mere end tyve år; først knap syv år, hvor Hatshepsut fungerede som regent på Tuthmosis' vegne, og derpå knap femten år, hvor hun optrådte som hans officielle medregent. Der er desværre ingen kilder, der kaster lys på deres personlige forhold, men det behøver ikke at have væ-

ret særligt tæt. Snarere har Tuthmosis nok fungeret som et vigtigt middel til hendes magtudøvelse i den forstand, at han som søn til Tuthmosis d. II var den legitime tronarving og den omstændighed vil have været velkendt. Dette betyder, at selv hvis hun skulle have haft et ønske om at fjerne ham og overtage hele magten, ville det nok have været et skridt for langt og forbundet med store risici.

En omstændighed, der kunne tyde på, at deres forhold ikke har været synderlig godt eller i alle fald endte skidt, er det faktum, at Tuthmosis d. III beordrede en systematisk udslettelse af Hatshepsuts minde, efter hun ikke længere var ved magten. Dette var et omfattende projekt, hvor der blev sendt stenhuggere ud til templer i hele landet for at bortmejse hendes navne, slå hendes statuer i stykker og tilintetgøre ethvert vidnesbyrd om hendes eksistens (fig. 5 og 6). De nærmere omstændigheder er stadig ukendte og vi ved ikke meget om Hatshepsuts sidste tid som medregent. Det skorter dog ikke på spekulationer herom. Eksempelvis kan den nu voksne Tuthmosis have besluttet, at han ikke længere ønskede at dele magten med sin stedmor og derfor have afsat hende, men hun kan også være død under helt naturlige omstændigheder.

Nefertiti

Den næste kvindelig hersker vi skal se på er Nefertiti (fig. 8), der regerede ca. 1335 f.v.t., omk. 125 år efter Hatshepsut. Nefertiti var den primære dronning til en af de mest bemærkelsesværdige ægyptiske konger, nemlig Akhenaten, der for første gang i verdenshistorien indførte en slags monoteisme som statsreligion. Der er skrevet voldsomt meget om både Akhenaten og Nefertiti gennem tiden. Det skal her blot fremhæves, at det synes at være en direkte konsekvens af kongens nye religion, at Nefertiti ender som officiel medregent og til sidst som enehersker.

Akhenaten valgte at fokusere på én gud, nemlig solen som han tilbad under navnet Aten, der betyder 'solskiven'. Rigets hovedstad var fortsat Theben og her opførte kongen tidligt i sin regering et stort tempel for Aten. Han gav samtidigt ordre til at forfølge Amon, der havde været den vigtigste gud siden begyndelsen på Det ny Rige, og hans navne og afbildninger blev søgt udslettet med samme iver som Tuthmosis d. III havde forfulgt Hatshepsuts minde (fig. 5). Denne kontrast mellem Aten og Amon gav dog anledning til et problem, da Theben var ikke blot rigets primære kongeresidens, men også havde

været Amons hovedsæde i flere århundreder. Akhenaten valgte derfor at forlade Theben og opføre en helt ny hovedstad med templer for Aten i et jomfrueligt område, hvor der ikke tidligere havde været tilbedt andre guder, nemlig Amarna eller Akhetaten som byen hed i oldtiden.

Nu forholder det sig sådan, at en konges primære opgave var rollen som ypperstepræst. Det var kun kongen, der kunne varetage denne rolle i de mange templer, og da dette var en umulig opgave med de tre gudstjenester om dagen i hvert tempel, fungerede en lang række præster som kongens stedfortrædere i dagligdagen. I denne sammenhæng var de ikke længere privatpersoner, men blev midlertidigt forvandlet til kongen gennem et ritual, lidt i samme stil som Amon forvandlede sig til Tuthmosis d. I i Hatshepsuts fødselslegende. Der er derfor, at der kun ses afbildninger af konger, der ofrer til guderne eller udfører andre ritualer i de mange tempelruiner; flere end 100.000 sådanne afbildninger overlevet tidens tand. Kongerne optrådte dog som ypperstepræster i det omfang, det var muligt, og de prioriterede de guder og begivenheder, de fandt mest vigtige.

I Akhenatens tilfælde var hans nye religion naturligvis særlig vigtig, og han valgte også at inddrage sin dronning, Nefertiti, der fik lov at optræde ved hans side i forbindelse med de rituelle handlinger (fig. 9). Et særligt stort tempel blev opført for Aten i den nye hovedstad og her beordrede kongen det helt usædvanlige, at der slet ikke måtte finde gudstjeneste sted, hvis han ikke personligt havde mulighed for at udføre den. Dette var et brud med den praksis, at andre præster udførte rollen på kongens vegne, og det må have lagt beslag på næsten al kongens tid, hvis han rent faktisk udførte alle de daglige ritualer. Netop dette er nok grunden til at han ikke længere fungerede som ypperstepræst for Aten i Theben, men det kunne ikke komme på tale at lukke templet dernede. Ansvaret blev derfor overdraget til Nefertiti, der allerede havde erfaring dermed. Dette betød, at hun reelt udførte en kongelig opgave, og efter et stykke tid valgte Akhenaten at tage skridtet fuldt ud og udnævne hende til medregent. Ægypten havde nu igen to herskere, en mand og en kvinde: Akhenaten, der varetog gudstjenesten i Amarna, og Nefertiti, der varetog den i Theben.⁵ Forholdene var dog noget mere usædvanlige, end de havde været under Tuthmosis d. III og Hatshepsut. Nefertiti ønskede at have en kvindelig ledsager ved sin side i forbindelse med gudstjenesten, akkurat som sin mand, og valget faldt på hendes ældste datter, prinsesse Meritaten (fig. 9). Det, at to kvinder varetog

de kongelige ritualer var bemærkelsesværdigt nok i sig selv, men Nefertiti tog et yderligere skridt, da hun blev udnævnt til medregent. Nu da hun var 'konge' valgte hun nemlig at gøre Meritaten til sin dronning, således at de udgjorde et officielt par!

Akhenaten og Nefertitis fælles regeringstid blev kortvarig. Ved sin død efterlod Akhenaten sig en mindreårig søn, nemlig Tutankhaten, der senere skulle skifte navn til Tutankhamon. Nefertiti blev imidlertid ved magten, men hendes tid som eneherker kom heller ikke til at vare længe. Hendes samlede regeringstid antages at have været mindre end tre år. Der har været spekuleret meget i omstændighederne vedrørende både Akhenaten og Nefertitis bortgang, men som det også var tilfældet med Hatshepsut, ved vi desværre meget lidt derom. Der kan dog næppe være i tvivl om, at også Nefertiti faldt i unåde. Ikke blot blev mindet om både hende og Akhenaten senere udslettet, hun opnåede ikke engang at blive begravet efter sin død. Det fremgår med tydelighed af den omstændighed, at Tutankhamon senere blev begravet med store dele af hendes gravgods, hvilket viser, at det forblev i det kongelige skatkammer og altså ikke kom i brug efter hendes død (fig. 10). Tutankhamon selv var omk. 9 år gammel, da han blev konge, og han har derfor været omk. 7-8 år da hans far døde og Nefertiti blev eneherker.

Tawosret

Den sidste kvinde, vi skal se på, er Tawosret. Hun er nok stort set ukendt i offentligheden, men har længe været kendt indenfor forskningen og har fået fornyet opmærksomhed i de senere år, hvor flere spændende kilder er blevet publicerede.

Tawosret var den primære dronning til kong Seti d. II, en af Ramses d. IIs mange børnebarn, der regerede i knap seks år omk. 1200 f.v.t. (fig. 11). Hans korte regeringstid var præget af en magtkamp, hvor en modkonge igennem flere år kontrollerede den sydlige del af Ægypten samt Nubien. Det lykkedes Seti d. II at generobre de tabte dele af riget, men han døde kort tid efter og efterlod en mindreårig søn, Siptah, hvis mor var en lavere-rangerende dronning. Tawosret blev nu regent på vegne af sin stedsøn, akkurat som Hatshepsut var blevet det omk. 300 år tidligere, men der var en vigtig forskel. Denne gang var der nemlig en tredje part med i landets officielle ledelse, en skatmester med det udenlandske navn Baya. De tre udgjorde et slags triumvirat, og i en direkte afspejling af denne politiske realitet blev der på samme tid

Fig. 8. Dronning Nefertitis berømte buste. Ägyptisches Museum Berlin, 23100. Arkadiy Etumyan. Wikimedia. Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported.

Fig. 10. Tutankhamun blev begravet med en gruppe gravgods, der oprindeligt var tiltænkt Nefertitis begravelse, men som han overtog efter hendes fald. Den forgyldte statue, der ikke bærer nogen indskrift, har tydelige bryster og formodes derfor at have afbildet Nefertiti. Cairo Museum, JE 60711. Foto: Alfred Molon.

Fig. 9. Kong Akhenaten tilbeder solskiven Aten med dronning Nefertiti og datteren, prinsesse Meritaten. Balustrade fra Amarna. Cairo Museum, JE 87300. Foto: Kim Ryholt.

Fig. 11. Afbildning af dronning Tawosret sammen med sin mand, kong Seti d. II, på et sølvarmbånd fundet i Kongernes Dal. Cairo Museum, JE 39688. Tegning: T.M. Davis et al., *The Tomb of Siptah* (London, 1908), unnummeret planche.

påbegyndt opførelsen af tre grave, en til dem hver, i Kongernes Dal.

Det gik dog tydeligvis ikke helt som planlagt. Efter nogle år blev Baya erklæret statsfjende og henrettet på kongens ordre. Vi har ingen oplysninger om hvorfor, men det er nærliggende at antage, at der er tale om en kamp om magt og indflydelse. Kong Siptah selv døde et års tid senere under ukendte omstændigheder. Tawosret besluttede nu egenhændigt at overtage hele magten og lod sig udråbe til landets hersker. Det blev tredje og sidste gang, at en kvinde officielt regerede landet i løbet af Det ny Rige.

Ved sin tronbestigelse valgte Tawosret, akkurat som Hatshepsut, at fremhæve det faktum, at hun reelt havde fungeret som regent på en anden konges vegne igennem flere år. Da Siptah havde regeret i ca. seks år ved sin død, valgte hun altså ligeledes at begynde sin regeringstid med år 7 og lagde dermed hans regeringstid ind under sin egen. Hun nåede dog blot at regere et par år, før en mand ved navn Sethnakhte tog magten fra hende og udråbte sig til konge. Disse begivenheder beskrives af hans søn, Ramses d. III, der interessant nok fuldstændigt ignorerer både Siptah og Tawosret. I stedet fortæller han blot, at landet havde været regeret af en syrer, hvilket henviser til Baya, til trods for at Baya jo var blevet henrettet flere år tidligere. Dette er næppe noget tilfælde. Sethnakhte tog magten ved et kup, og det har formodentligt været anset for mere effektivt at hævde, at han reddede landet fra en mand af fremmed herkomst, end at fokusere på en mindreårig konge og en enkedronning. Sethnakhte tog ikke blot magten fra Tawosret, men overtog også hendes kongegrav i Kongernes Dal, hvor teksterne blev behørigt ændrede, så de passede til dens nye ejer. Grundet de historiske omstændigheder er det ikke nogen overraskelse, at hun ikke fik en kongelige begravelse, og det synes overvejende sandsynligt, at hun led en voldsom skæbne.

Konklusioner

Det er nu tid til at foretage nogle samlede observationer vedrørende de tre kvindelige herskere fra Det ny Rige. Det kan umiddelbart bemærkes, at der er flere fællestræk. For de første er Hatshepsut, Nefertiti og Tawosret er dronninger og ikke blot det; de er de primære dronninger, hvilket betyder, at andre dronninger vil have haft en lavere status. Dette kan forklare, hvorfor det er stedmodrene Hatshepsut og Tawosret, der fungerer som regenter for Tuthmosis d. III og Siptah, og ikke deres faktiske mødre.

Et andet fællestræk er, at hver af dem er forbundet med konger, der ikke havde voksne sønner; Tuthmosis d. III, Tutankhamon og Siptah var alle mindreårige, da disse kvinder overtog magten.

Vi ser også, at de tre dronninger træder gradvist ind i rollen som herskere. Både Hatshepsut og Tawosret tjente først som regenter på de mindreårige kongers vegne, mens Nefertiti oprindeligt deltog i Akhenatens rolle som ypperstepræst og senere selvstændigt varetog denne funktion, først som dronning og derpå som medregent.

Endeligt ser vi, at det blev forsøgt at udslutte mindet om alle tre kvinder efter deres død og at skrive dem helt ud ad historien.

Der er også visse forskelle. Nefertiti blev medregent allerede under sin mand og fortsatte som enehersker efter hans død. Hun regerede altså ikke på Tutankhamons vegne, i hvert tilfælde ikke direkte; han blev først konge efter hendes bortgang. Hvad angår Hatshepsut og Tawosret, lod førstnævnte lod sig senere udnævne til Tuthmosis d. IIIs kongelige medregent, men have aldrig en selvstændig regering. Tawosret lod sig derimod først udnævne til hersker efter Siptahs død. Det var altså kun Nefertiti og Tawosret, der skulle opleve at fungere som selvstændige herskere, og i begge tilfælde holdt denne situation højst et par år før de blev fjernet fra magten.

Afslutningsvis vil jeg gerne gøre nogen bemærkninger om, hvordan det gik til, at kvinder kunne accepteres som regenter. Jeg har allerede nævnt den væsentlige omstændighed, at voksne kvinder blev betragtet som myndige individer og jeg vil mene, at dette var en direkte forudsætning. Dette ændrer dog ikke i sig selv ved, at Ægypten grundlæggende var et mandsdomineret samfund. Landets magtelite og embedsværket bestod næsten udelukkende af mænd, og de kontrollerede langt størstedelen af rigets ressourcer. Dette kommer bl.a. til udtryk ved, at praktisk talt alle store grave og andre monumenter blev opført for mænd.

Det springende punkt skal søges andetsteds, nemlig i den oldægyptiske mytologi. Den vigtigste myte omhandler Osiris. Den fokuserer på hans tid som konge på jorden og hans skæbne, men tjener samtidig til at forklare en lang række sociale institutioner. En af de helt centrale episoder beretter hvorledes Osiris blev dræbt af sin bror og efterlod den mindreårige søn Horus. Hans hustru Isis sørgede i denne forbindelse ikke blot for Osiris' genopstandelse, hvorved muligheden for livet efter døden opstod, men tog sig også af spædbarnet Horus og fungerede som regent på

hans vegne, indtil han blev voksen. Myten om Osiris går helt tilbage til Det gamle Rige, og det er næppe et tilfælde, at allerede dronning Ankhesepepy, der fungerede som regent for Pepy d. II, er afbildet akkurat som *Isis lactans*, dvs. Isis, der ammer og værner om Horusbarnet (fig. 1 og 12). Der var således et direkte mytologisk fortilfælde for kvindelige regenter på vegne af mindreårige tronarvinger og derfor en retfærdiggørelse for dette fænomen.

Hvad der derimod ikke var fortilfælde for, var at kvinder regerede alene uden en mandlig konsort. Og det er nok heri, at årsagen til opgøret med Hatshepsut, Nefertiti og Tawosret skal ses. Naturligvis vil realpolitiske forhold have spillet en rolle, men det, at der ikke var en fortilfælde for denne situation, må have gjort den særdeles vanskelig—og i sidste ende umulig, som vi har set—at opretholde. Det kan hertil føjes, at selv under ptolemæerne, hvor adskillige kvinder tog magten, sørgede de alle for at regere med en mandlig konsort, også når de faktisk var de reelle magthavere. Visse af dem valgte endda at føre krig imod de sønner, de officielt regerede sammen med. Men det er en anden historie!

Litteratur

En letlæselig engelsk bog om kvindelige herskere i oldtidens Ægypten, der omfatter de tre her præsenterede individer, er Kara Cooney: *When Women Ruled the World: Six Queens of Egypt*, Washington: National Geographic 2018. Samme forfatter har tidligere udgivet *The Woman who would be King: Hatshepsut's Rise to Power in Ancient Egypt*, New York: Crown Publishers 2014. En god indføring på dansk om Akhenaten og Nefertiti er L. Manniche og B. Dahl Hermansen (red.): *Fokus på Amarna: Akhenaton og Nefertitis univers*, Århus: Tidsskriftet Sfinx 2009. Det eneste større værk vedr. Tawosret er Richard H. Wilkinson (red.): *Tausret: Forgotten Queen and Pharaoh of Egypt*, Oxford: Oxford University Press 2012. Der findes en ret omfattende forskningslitteratur om alle tre kvinder. Referencer kan findes gennem de ovennævnte værker; for nyere litteratur henvises der til *Online Egyptological Bibliography*, der kan tilgås gennem det Kongelige Bibliotek.

Noter

1. Det samme gælder den senere Kleopatra, der konsekvent omtales som farao i samtidige dokumenter. Titlen farao eksisterede i øvrigt ikke på den tid der her undersøges.
2. Vi kender til en eller to kvindelige herskere før Det ny Rige, Nitokris og Nofrusobk, men kildematerialet er yderst sparsomt, og der er ingen samtidige kilder til førstnævnte, der muligvis er en fiktiv person.
3. Det skal her bemærkes, at 'gudehustru' er en præstindetitel og ikke betegner Hatshepsut som dronning, samt at 'De To Lande' betegner Øvre og Nedre Ægypten, dvs. det samlede rige, der også blot kaldes for 'landet'.
4. I oldtiden blev begivenheder og dokumenter dateret efter kongernes tronbestigelse, så med hver ny konge begyndte man normalt forfra med 'år 1'. Hatshepsuts beslutning om at begynde med 'år 7' var exceptionel og det samme gælder Tawosret som vi skal se nedenfor.
5. Jeg har valgt at betegne Nefertiti med sit oprindelige navn i denne artikel, men Akhenaten gav hende i forbindelse med sin nye religion tilnavnet Neferneferuaten og det var under dette navn, at hun oprindeligt regerede.

Fig. 12. *Isis lactans*, dvs. gudinden Isis ammer sin mindreårige søn Horus. Statuette, omk. 7.-4. årh. f. Kr. Musée du Louvre, N 3997. Foto: Rama. Wikimedia. Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 France.

